

JAHON BOLALAR NASRINING YETAKCHI HUSUSIYATLARI

Adilova Fotimaxon Muxamadasovna

O'zDJTU, Ingliz tili №1 fakulteti
Ingliz tili aspektlari nazariyasi №1 kafedrası

Ushbu matnda bolalar adabiyotining mohiyati, vazifalari va o'ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Unda bolalar adabiyotining tarbiyaviy, estetik, kognitiv hamda didaktik funksiyalari tahlil qilinadi. Shuningdek, bolalar kitoblarining yosh xususiyatlariga mosligi, ularning shaxs rivojidadagi ahamiyati va badiiy ifoda vositalari orqali dunyoqarashni shakllantirishdagi o'rni ochib berilgan.

Kalit so'zlar: bolalar adabiyoti, tarbiya, estetik ong, kognitiv funksiya, didaktik vazifa, badiiy obraz, yosh xususiyatlari, dunyoqarash

В данном тексте рассматриваются сущность, функции и особенности детской литературы. Анализируются её воспитательная, эстетическая, когнитивная и дидактическая функции. Особое внимание уделяется соответствию литературных произведений возрастным особенностям детей, а также их роли в формировании личности и мировоззрения через художественные образы.

Ключевые слова: детская литература, воспитание, эстетическое сознание, когнитивная функция, дидактика, художественный образ, возрастные особенности, мировоззрение.

This text explores the nature, functions, and specific features of children's literature. It analyzes its educational, aesthetic, cognitive, and didactic roles. Special attention is given to the adaptation of literary works to children's age characteristics and their importance in shaping personality and worldview through artistic expression.

Keywords: children's literature, education, aesthetic awareness, cognitive function, didactic role, literary image, age characteristics, worldview

Bolalar adabiyoti 15-16 yoshgacha bo'lgan bolalar uchun maxsus mo'ljallangan bo'lib badiiy obrazlar tili orqali bolalarni tarbiyalash va tarbiyalash muammolarini hal qiladigan adabiyotdir. Bundan tashqari, "bolalar o'qishi" tushunchasi mavjud bo'lib, u dastlab mualliflar tomonidan kattalar uchun mo'ljallangan asarlarni o'z ichiga olishi mumkin, masalan, Hans Kristian Andersenning mashhur ertaklari, Charlz Perro, A.S. Pushkin, V. Hauff, aka-uka Grimmlar va boshqa ko'plab murakkab adabiyotlar ham bolalar uchun moslashtirilgan va soddalashtirilgan. Bolalar kitoblari bolalar uchun adabiy asarlarning moddiy timsolidir. Bolaning ko'z o'ngida paydo bo'ladigan birinchi kitoblarning tarbiyaviy ahamiyatini ortiqcha baholab bo'lmaydi. Axir, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun kitoblar birinchi ijtimoiy ko'nikmalarni va shaxsiyatni shakllantirishga xizmat qiladi. Kitoblar dunyo haqidagi tushunchani kengaytirish, tabiat va bolani doimo o'rab turgan narsalar bilan tanishtirish uchun mo'ljallangan. Ular nutqni o'zlashtirishga yordam beradi, ona tilining go'zalligi va ifodaliligini his qiladi. Bolalar adabiyoti umumiy adabiyotning bir qismi sifatida so'z san'atidir. Uning xususiyatlari ta'lim maqsadlari va o'quvchilarning yoshi bilan belgilanadi. Uning asosiy farqlovchi xususiyati - san'atning pedagogika talablari bilan uzviy uyg'unlashuvidir. Pedagogik talablar, xususan, bolalarning qiziqishlari, kognitiv qobiliyatlari va yosh xususiyatlarini hisobga olishni anglatadi. Tanqidchilar bolalar adabiyoti haqida birinchi marta 19-asrda gapira boshladilar. Barcha davrlarning eng iste'dodli o'qituvchilari bolalar adabiyotining

pedagogik yo'nalishi bilan chambarchas bog'liq bo'lgan o'ziga xos xususiyatlar mavjudligini inkor etmaganlar. Demak, bolalar adabiyotida bolaning estetik ongini rivojlantirishga, dunyoqarashini shakllantirishga alohida e'tibor qaratish lozim. Qat'iy aytganda, bolalar adabiyoti bolalar uchun maxsus yaratilgan bo'ladi. Aniq manzilli, ya'ni bolalarni yoshining xususiyatlarini hisobga olgan holda yozilgan asarlarda bolalar adabiyotini rivojlantirishning keng, jiddiy dasturi mujassam bo'lishi kerak. Yosh kitobxonlarning yosh guruhlari: maktabgacha, boshlang'ich maktab, o'rta maktab va katta maktab yoshi. Bolalar adabiyotiga qo'yiladigan talablar: bolalar asarlaridagi mavzularning kengligi va rang-barangligi, voqelik bilan bog'liqligi; asarning kompozitsiyasi va tilining xususiyati (so'z boyligini boyitishi kerak); voqealarni tez o'zgartirish, qiziqarli; personajlarning fe'l-atvori ko'zga ko'rinadigan tarzda, ularning qilmishlari va harakatlari orqali ochib berilishi kerak. Bolalar adabiyoti o'zining asosiy eklektizmi bilan ajralib turadi: u har qanday manbadan kerakli elementlarni bemalol oladi va xuddi shu xotirjamlik bilan ularni vulgarizatsiya qiladi.

Bolalar adabiyoti ham, umumiy adabiyot kabi, so'z san'ati sohasiga kiradi. Bu uning **estetik funksiyasini** belgilaydi. Bu adabiy asarlarni o'qishda paydo bo'ladigan o'ziga xos his-tuyg'ular bilan bog'liq. O'quvchi uni xayoliy qahramonlar va xayoliy vaziyatlar olamiga olib boradigan fantaziya o'yinidan zavq oladi. U badiiy nutqning yorqinligi va ifodaliligi va hikoyaning alohida tashkil etilishidan zavqlanadi. Bolalar kattalarnikidan kam bo'lmagan o'qiganlaridan estetik zavq olishga qodir. Bola quvonch bilan ertak va sarguzashtlarning hayoliy olamiga sho'ng'iydi, qahramonlarga hamdard bo'ladi, she'riy ritmni his qiladi, ovozli va og'zaki o'yinlardan zavqlanadi. Bolalar hazil va hazilni yaxshi tushunadilar. Muallif tomonidan yaratilgan badiiy dunyo konvensiyalarini tushunmagan holda, bolalar sodir bo'layotgan voqealarga qattiq ishonadilar, ammo bunday ishonch adabiy fantastikaning haqiqiy g'alabasidir. Biz o'yin dunyosiga kiramiz, u erda biz bir vaqtning o'zida uning konvensiyalaridan xabardormiz va uning haqiqatiga ishonamiz.

- Adabiyotning **kognitiv (gnoseologik) vazifasi** o'quvchini odamlar va hodisalar olami bilan tanishtirishdan iborat. Yozuvchi bolani imkonsiz dunyoga olib kirganda ham, u inson hayoti qonunlari, odamlar va ularning qahramonlari haqida gapiradi. Bu yuqori darajadagi umumlashtirishga ega bo'lgan badiiy tasvirlar orqali amalga oshiriladi. Ular o'quvchiga bitta fakt, hodisa yoki xarakterdagi tabiiy, tipik, universallikni ko'rish imkonini beradi. Lekin bolalar adabiyoti nafaqat umumiy va tipik, balki alohida, o'ziga xos, faktik to'g'ri haqida ham qayg'uradi. Bolalar, kattalardan farqli o'laroq, moddiy dunyoni endigina kashf eta boshlaydilar va bolalar yozuvchilari uni tushunish istagini qondiradilar. Shuning uchun bolalar adabiyoti ko'pincha badiiy va ma'lumotli-kognitiv hikoya qilish yoqasida muvozanatlashadi. Bolalar adabiyoti ona tiliga nisbatan kognitiv funktsiyani ham bajaradi - so'zning ko'p ma'noliligi, uning semantik va leksik imkoniyatlari ko'pincha bolalar yozuvchilari tomonidan o'ynaladi; Keyin o'yin bilan birga ona tilining rivojlanishi sodir bo'ladi.

- **Axloqiy (tarbiyaviy) funktsiya** barcha adabiyotlarga xosdir, chunki adabiyot olamni ma'lum qadriyatlarga muvofiq idrok etadi va yoritadi. Gap ham umuminsoniy, ham umumbashariy qadriyatlar, shuningdek, ma'lum bir vaqt va o'ziga xos madaniyat bilan bog'liq mahalliy qadriyatlar haqida ketmoqda. Yozuvchilar o'zlarining axloqiy dasturlarini bevosita taqdim etishdan qochishga harakat qilishadi. Qahramonlarning hayoti va taqdiri haqida ular yaratgan rasmlar muallifning e'tiqodi, qarashlari va ehtirolari haqida gapiradi.

• Bolalar adabiyoti yaratilganidan beri **didaktik vazifani** bajardi. To'g'ri, vaqt o'tishi bilan nimani o'rgatish kerakligi haqidagi g'oyalar o'zgardi. Bolalar adabiyotida odob-axloq qoidalari asosiy qadriyat hisoblangan vaqtlar bo'lgan. Garchi bunday qoidalarni o'rgatish bugungi kunda sodir bo'lsa-da, adabiyotning maqsadi butunlay boshqacha - o'quvchini inson mavjudligining umuminsoniy qadriyatlari bilan tanishtirish. Buni qanday qilish g'oyasi ham o'zgarmadi. O'tmishda bolalar uchun bola bilan tarbiyalash tilida gaplashadigan asarlar mavjud. Bolalar yozuvchilari, xuddi "katta" adabiyotdagi o'zlarining hamkasblari kabi, "gaplashuvchi" personajlar va "gaplashuvchi" vaziyatlarga intilishadi. Shu bilan birga, badiiy adabiyotda juda qimmatli bo'lgan hayotga qarashning chuqurligi va noaniqligi paydo bo'ladi. Bu muallifning pozitsiyasiga oid ishonchni inkor etmaydi: yaxshilik va yomonlikning xira chegaralari o'quvchi bola uchun hamisha og'riqli, fojiali yakunlar. Voyaga etgan o'quvchida bunday yakunlar ko'tarinkilikni uyg'otishi mumkin, lekin bolada ular yaxshilik g'alabasiga bo'lgan ishonchni yo'q qilishi mumkin. Hayotiy tasdiq - bu bolalar adabiyotining asosiy qadriyati, uning asosiy hissiy ohangidir.

Bolalar adabiyotining vazifalari uning jamiyatdagi **muhim o'rnini belgilaydi** - badiiy ifoda vositalari orqali bolalarni rivojlantirish va tarbiyalash. Demak, bolalar adabiyoti ko'p jihatdan jamiyatda mavjud bo'lgan g'oyaviy, diniy va pedagogik munosabatlarga bog'liq. Ular bolalar kitobini baholashga va uning taqdiriga ta'sir qilishi mumkin.

G'arb pedagogikasida zamonaviy bolalar adabiyotini aniqlashga urinishlar bu masala bo'yicha o'quvchilarning fikrlarini empirik umumlashtirishga asoslanadi, bizning fikrimizcha, ulardan ikkitasi eng hayratlanarli. Birinchisi, zamonaviy bolalar Viktoriya davridagi avlodlardan juda farq qiladi, aks holda 19-asrning bolalar kitoblari. zamonaviy kitob do'konlarining barcha javonlarini egallagan bo'lardi. Ikkinchidan, biz kattalarning bolalar o'qishi haqida eshlashlari haqida o'ylashdan ehtiyot bo'lishimiz kerak. Muqobil yondashuv - bu bolalar kitobining o'quvchisi qiyofasidan abstrakt qilish va bolalar kitoblarining o'zi qanday fazilatlariga ega bo'lishi kerakligini tushunishga harakat qilishdir.

Zamonaviy G'arb bolalar adabiyoti tadqiqotlarida muhim o'rinni "krossover romanlari" yoki boshqa versiyada "xoch yozish" ga bag'ishlangan asarlar egallaydi. Kontseptsiya o'rnatilgan tarjima manbalarida aniqlanmagan, shuning uchun maqola muallifning "krossover adabiyoti" atamasini bolalar kitoblari sohasidagi yangi hodisaning ma'nosini eng ma'lumot beruvchi talqini sifatida taqdim etadi. "Xoch adabiyoti" "ikki maqsadli adabiyot" tushunchasiga juda yaqin (bir vaqtning o'zida bolalar va kattalar uchun yaratilgan). Shu bilan birga, bizning fikrimizcha, matndagi kattalar va bola obrazlarining o'zaro kirib borishi va o'zaro ta'siriga ko'proq ochiq bo'lgan tushuncha sifatida "o'zaro faoliyat adabiyot".

M. Myers va S. Knoepflmacher o'zlarining "O'zaro adabiyotlar va bolalar kitobini o'rganishni qayta ko'rib chiqish" (1997) asarlarida "o'zaro yozish" tushunchasini ilgari suradilar. O'zaro yozishning mohiyati shundaki, har qanday adabiy matnda, kattalar yoki bolalar uchun bo'ladimi, biz katta va yosh ovozlarning dialogik birikmasini topishimiz mumkin, ular juda tez-tez aniq kattalar yoki bolalar fantastikasi sifatida o'qiladi. M. Mayers va S. Knoepflmacher nuqtai nazaridan, zamonaviy G'arb madaniyatida san'at asariga qat'iy yosh belgilash mavjud. Shu bilan birga, olimlarning ta'kidlashicha, ko'plab yozuvchilar, rassomlar va muharrirlar kattalar va bolaning qarama-qarshi ovozlarni birlashtirishga muvaffaq bo'lishadi. "Ushbu integratsiya

dushmanlik ichki o'zaro otishmalarni emas, balki o'zaro ta'sir va o'zaro boyitishni keltirib chiqaradi". Badiiy matnning hayotning alohida bosqichlari orasidagi harakatini ekzistensial qarama-qarshiliklarning in'ikosi sifatida ko'rib bo'lmaydi.

Badiiy matnni idrok etish va tahlil qilish muammolariga tasavvurni rag'batlantirish va kengaytirish kiradi; illyustratsiyalar orqali estetik tuyg'uni rivojlantirish; yangi lug'atga ega bo'lish va yangi sintaktik tuzilmalarni o'zlashtirish demakdir. Shu bilan birga, zamonaviy G'arb tadqiqotlarining asosiy doimiysi bolalar o'qishini ijtimoiy amaliyot bilan aniqlash bo'lib, u matnlarni turli xil, shu jumladan multimodal shakllarda o'qishni o'z ichiga oladi. Bundan kelib chiqqan holda, zamonaviy G'arb pedagogikasi sharoitida bolalar o'qishining pirovard tarbiyaviy maqsadi bizga o'quvchi bolani ijtimoiy shakllantirish, uning erta ijtimoiylashuvi bo'lib tuyuladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Brandis E. Ezopdan Jani Rodarigacha: Bolalar va yoshlar o'qishida xorijiy adabiyot. M., 1980 yil.
2. Vasyuchenko I. O'yin va sir // Bolalar adabiyoti. 1994 yil. 4-son.
3. Demurova N.M. Katta adabiyotda kichik ragamuffinlar. Jeyms Grinvudning qahramonlari va ularning o'tmishdoshlari // Bolalar adabiyoti. 1979 yil. 7-son.
4. Dudova L.V. Grimm Yakob, Vilgelm // Chet ellik yozuvchilar. M., 1997. T.1.
5. Rossiyadagi xorijlik bolalar yozuvchilari: Bibliografik lug'at. M., 2005 yil.
6. Libedinskaya L. Kichkina yirtiq boladan saboqlar // Bolalar adabiyoti. 1991. No 6.
7. Lupanova I.P. Zamonaviy adabiy ertak va uning tanqidchilari // Bolalar adabiyoti muammolari. M. 2001 yil.
8. Mineralova I.G. Bolalar adabiyoti. M., 2002 yil.
9. Myaeots O. Muqovadagi yangi nom – Enid Blyton // Kutubxona. 1995 yil. 9-son.
10. Tubelskaya G.N. Xorijiy bolalar yozuvchilari. Yuzta nom: Bibliografik ma'lumotnoma: I qism. M., 2005 yil.